

véért csak keretfunkciójú szereplőt, és a benne folyó kis történekből ismerjük meg a befejezést, funkcionálisan épül az elbeszélésbe.

A forma megújítása nem a fő célja ezeknek az írásoknak, így is produkál erejét próbáló kísérletet. Az *Üdvözlét Altornyáról* ilyen szempontból a legszemélyesebb darabja. A kisvárosi szenzáció „rendelésre” érkezik, az erőlködve készülő cikksorozat egyik folytatása. Áldokumentumokat használ fel, baráti és félhivatalos leveleket, szabványos városismertetést, irodalmi riportot, bírósági tudósítást, jegyzőkönyvet. Folytonosan hangot vált, figyelmet ébreszt, mesterfokon oldja meg a feladatokat. Az olvasó észrevétlenül azonosul a történetet közreadó újságíró magatartásával, elfogadja véleményét, követi érzelmi reagálását. A szerencsésen eltalált formában meseterkéltség nélkül lesz világossá a megírás indítéka: lehet, hogy nem segítünk vele, de kötelességünk elmondani azt, ami felháborít.

A hagyományostól eltérő eszközök felhasználásának próbáit tartalmazza ez a kötet, friss, eleven írásokat. A próza válságáról fel-fellobbanó vitához is hozzászólt vele, és ha jól értettük, ezt mondja: az aggodalmak túlzottak, ha válság van, az a régi esztétikájú próza válsága, és ebben a válságban benne van a megújulás lehetősége. Az írókon múlik, ki-ki hogyan váltja ezt valóságra saját eredményeiben. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1970.*)

KARDOS JÓZSEF

KÁRÁSZ JÓZSEF: A KRÉTÁSHÁTÚ

A krétáshátú — olvashatjuk Kárász József legújabb regényének címlapján, s a megfejtésre sem kell sokáig várnunk. A felszabadulás után ugyanis „...így nevezték azokat, akik szembekerültek az új időkkel, akiket az új világ valami oknál fogva ellenségének tartott és megbélyegzett”.

A regény főhőse, Kapor Bálint is ilyen „krétáshátú”. De lelkiismeretes, felelősségteljes munkájával megbecsülést vív ki magának, főnökei is megbíznak benne, s elismerésük jeléül magasabb beosztásba akarják kinevezni. Csak éppen Kapor nem áll kötélnek, fél, hogy a rendőrség, ahonnan erkölcsi bizonyítványt kell kérnie, újból elveszi elfeledett, régi ügyét. Az erkölcsi bizonyítvány funkciója nyilvánvalóan csak ennyi: kirobantani, felszínre hozni a hősiükben rejlő, évekig lappangó konfliktust. Ez indokolja a visszapillantást, a múlt felidézését is, ami valójában a regény gerincét alkotja. Így a tulajdonképpeni cselekmény a múltban játszódik. Már az első lapokon készen áll minden, s a jelen eseményei csak a múlt utórezgéseként tűnnek fel. Kárász József azonban az egyszerű retrospektív elbeszélést az idősíkok további variálásával színezi. (Kapor visszaemlékezik egy rendőrségi előszobában történt kínos várakozásra, amikor szintén visszaemlékezett életének korábbi mozzanataira.) Az írói szerkesztőkészség elsősorban a főhős két jól felépített és elgondolt „meséjében” nyilvánul meg. — Néhol sodró erejű, néhol kicsit terjedős ez az előadásmód, tárgyilagos stílusa, egyszerűsége a köznyelvi beszédet idézi. Hosszabb leíró részleteket nem találunk, szinte csak dialógusok vannak (kivéve Kapor két monológját). Az író ritkán vet közbe néhány szót, mondatot. De talán épp itt van a szándékos fogás, mely író és hős azonosulását kívánja érzékeltetni. Mert hogy önéletrajzi elemek kerültek a műbe — nem kétséges. A Hódmezővásárhelyen élő író tudatosan választotta regénye színhelyét is ezt a várost.

Kapor emlékei tehát szüntelenül feltörnek, s ezzel együtt az új világban támadt konfliktusai, félelmei is kibontakoznak. „Nem így akartam kezdeni életemet az új rendben, amelyet én is vártam, kívántam... Színt vallottam, hitet tettem már avval, hogy hazatértem: ez a hazám, itt akarok élni! Itthon azonban erre nem sokat adtak...” — Befáradás, félelem, „rossz érzés” jellemzi útját, mely szükségszerűen átvezet a személyi kultusz világán is. De Kapor Bálint félelmei csak részben kapcsolódnak az 1957-ig tartó periódushoz. Ez az idő valóban elmúlt, de csalódások, hibák

most is vannak. (Ld. Kapor „hárvételi” ügye, rászédetése, becsapása.) A regény egyik kritikusa elképzelhetetlennek tartja, hogy egy egyre nyíltabb, őszintébb társadalmi atmoszférában ilyen eset előforduljon. Pedig Kárász József ezt a napjainkban sem elképzelhetetlen szituációt íróilag hitelesíti. Kárász József realitásérzékének — melyről a mű tesz tanúságot — különben sincs kiagyalt történetekre szüksége, jóllehet a szerző Kapor helyzetének pszichológiai motiválásával még mélyebbre is hatolhatna.

Újabb kérdés: Kapor Bálint és a „csomorkányizmus” viszonya. A regény főhőse azonos is, meg nem is „csomorkányi” társaival. Tehetséges ember, s látjuk, hogy többre is képes lenne. Ugyanakkor egyfajta „önvédelem diktálta magatartás” alakul ki benne. — Szemet huny a törvénytelenések felett, csak azért, hogy egyáltalán ne figyeljenek föl rá. Megalkuvása — amit önmaga is elismer — nem az Égető Lőrincnek sajátja. Őket csak megtörni tudják, meghajlítani soha. — Igaz, más társadalmi, történelmi szituáció termelte ki őket.

Talán sokak szerint indokolatlannak tűnik a mű befejezése is. Akkor, amikor Kapornak végleg sikerülne nyugalmát, önbizalmát megtalálni (kiderül, hogy régi „bűnét” ma már sehhol sem tartják számon, egy pályázaton díjakat is nyer), váratlanul agyvérzés éri. Csak a halál tudja lezárni e viharvert ember sorsát? — Kérdezhetnénk, ha mindenáron happy endet várnánk. De nem várunk, mert tudjuk, hogy a valóság sokkal bonyolultabb és szigorúbb, mint azt néhányan hiszik.

Összegezve: A *krétáshátú* jó regény, egy teljesedő írói pálya értékes állomása. De miért csak most, öt évvel a befejezés után kellett megjelennie? (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1970.*)

OLASZ SÁNDOR

CSOÓR ISTVÁN: HEGY ÉS GÖRÖNGY

A szerző nevét hiába keressük a háromkötetes Benedek Marcell szerkesztette Irodalmi Lexikonban. Innen s a könyv „fülszövegéből” villanásszerűen látható: mennyire kitett írói sors az éppen hatvanéves Csoór Istváné. Harminchárom éves volt, amikor két regénye egyszerre hagyta el a nyomdát, hogy soha ne jussanak el az olvasók kezébe: a friss, még festékszagú példányok az utolsó szálig elpusztulnak a szolnoki pályaudvaron egy légitámadás következtében. S kerekén újabb húsz év telik el, míg *Galagonyagally* címmel novellás kötete megjelenik.

Negyedik helyett hát második kötetét lapozhatjuk ennek a különös alkatú és sorsú írónak, akinek a tehetségét a kétkézi munka törvényei, erkölcsi alakították a géplakatosi inasságtól a pincéri, könyvügynöki, kazánfűtői, gépészi és cséplőmunkási pályákon át a műszaki tiszt váltást jelentő, bizonyára megbecsülés övezte foglalkozásig. Kétségbevonhatatlan bizonyosságul: a fizikai munka s mindaz, ami annak elmaradhatatlan velejárója, olyan élményforrás egy elhivatott tehetség számára, melyből holta napjáig meríthet.

A regényben nem könnyű témához nyúl a szerző. Túlon túl is összetetthez, semhogy a kivitelezésnél két véglét ne kísértse: egy jó könyv, vagy egy torzó lehetősége. Csoór Istvánnak az első sikerült.

1951 karácsonya előtt koholt vádak alapján Csontó Sándor kőművest letartóztatják. Hatvan nap embertelen szenvedésének leírása a keret, mely alkalmat ad az írónak a börtön iszonyatának leírására éppúgy, mint a Tanácsköztársaság bukása utáni csendőrterror borzalmainak papírra vetésére. Ezek szintézisére, az emberi méltóság kettős megtaposásának ábrázolására úgy nyílik mód, hogy a fogságban Csontó Sándornak önéletrajzot kell írnia. Amolyan visszapillantó tükörben látja a gyötrő múltat, és átéli a kevésbé világos jelent.

Az olvasó nyilván ihajlamos megalkuvásfélét szimatolni e kettősség láttán: az 50-es évek börtönviszonyairól vallhatott zavartalanul az író, mert nyomban vallott a Horthy-csendőrök brutalizmusáról is.